

OBS! Work in progress
Får ej citeras utan författarens tillåtelse!
Cathrin.Wasshede@sociology.gu.se

Cathrin Wasshede
Sociologiska institutionen
Göteborgs universitet

Paper till ”Den Gode, den Onde, den Normale
- Nordisk mansforskningskonferens 2004

Motstånd och ambivalens – unga aktivistmän i närkamp med heterosexualitet

1 Inledning

Detta paper är baserat på material från min pågående avhandling i sociologi och är ett ”work in progress”. Min avhandling handlar om konstruktion av kön och sexualitet bland unga politiska aktivister i vad man skulle kunna kalla den utomparlamentariska vänstern. I denna sociala rörelse är människor ofta mycket medvetna om frågor relaterade till kön och sexualitet. Feminism finns ofta på den politiska agendan även när aktivismen primärt är inriktad på andra frågor som djurrätt, fred, miljö, antirasism etc. Parollen från den politiska rörelsen på 1960- och -70-talet: ”det personliga är politiskt” är central också i dagens utomparlamentariska rörelse. En av utgångspunkterna för min avhandling är dessa unga människors utmaningar av och protester mot dominerande normer när det gäller kön och sexualitet. I undersökningen av hur detta motstånd mot dominerande normer kan se ut lägger jag tyngdpunkten på heteronormativitet och ställer frågor som: Vilka dominerande normer gör de politiska aktivisterna motstånd mot? Hur ser detta motstånd ut? Vilka erfarenheter får människor som gör genomgripande motstånd? Vad händer med dem? Vad gör de *inte* motstånd mot? Och vad händer med identifikationer rörande kön och sexualitet? Utmanas de och i så fall hur? Jag är också intresserad av hur kärleksrelationer och sexuella praktiker är påverkade av den politiska aktivismen. I den här kampen uppstår ambivalenser och det är dessa som står i fokus i min analys.¹

I detta paper behandlar jag *ett* tema i mitt material: heterosexualitet så som det framställs i mina intervjuer med män i rörelsen. I avhandlingen skriver jag också om homo-, bi- och polysexualitet.² Jag har valt att starta i det s.k. normala istället för i det s.k. onormala, i det som anses vara centrum istället för i det som uppfattas som periferin. Arlene Stein och

¹ Jag är alltså inte ute efter att beskriva själva rörelsen utan ser den politiska kultur som finns där som en kontext där kön och sexualitet problematiseras och ifrågasätts.

² Polysexualitet innebär enligt en av intervjupersonerna att man blir kär i och attraherad av alla kön, inklusive transsexuella, intergendered och hermafroditer samt att man gör aktivt motstånd mot den dikotoma indelningen av kön.

Ken Plummer har argumenterat för detta perspektiv då de menar att om man bara studerar det onormala, det marginaliserade, riskerar man att lämna det normala oproblematiserat och ofta naturaliserat och normaliserat.³ Att jag belyser sexuella praktiker här grundar sig på min uppfattning att dessa praktiker kan ses som *en* arena för konstruktion av kön och sexualitet.

Dispositionen av detta paper är som följer: först gör jag en kort presentation av relevanta teoretiska utgångspunkter, därefter skisserar jag några av de ambivalensteman relaterade till heterosexualitet som kom upp i intervjuerna med männen. Avslutningsvis gör jag några sammanfattande kommentarer.

Jag har intervjuat både kvinnor, män och personer som kallar sig intergendered⁴; homo-, bi-, hetero- och polysexuella. De flesta av dem har svenskt ursprung, men några har invandrat till Sverige. De är mellan 19 och 31 år gamla och har varierande klassbakgrund. Jag har gjort individuella intervjuer och fokusgruppsintervjuer med sammanlagt 24 aktivister. Det återstår fortfarande ett par intervjuer att göra. De intervjuade är aktiva i olika grupper och organisationer, som djurrättsrörelsen, antirasistiska grupper, syndikalistiska sammanslutningar, Attac, antisexistiska grupper, en socialistisk gay-grupp etc. Alla har ett brokigt förflutet i många olika grupper och organisationer, mestadels på den politiska vänsterkanten, i miljö- och fredsrörelsen och i biståndsarbete, som t. ex. Ung Vänster, Grön Ungdom, Ungsocialisterna, Rättvisepartiet socialisterna, AFA, Plogbillsrörelsen, Röda korset, kyrkan mm.

2 Några teoretiska utgångspunkter

2.1 Kollektiva identiteter, ambivalens och politik

I allt kollektivt handlande finns en identitetsaspekt, menar sociologen Håkan Thörn.⁵ Konstruktionen av kollektiva identiteter inbegriper alltid processer av inklusion och exklusion, hävdar Thörn vidare, i linje med Bauman. De kollektiva identiteterna i sociala rörelser konstrueras på ett antagonistiskt sätt och grundas i två processer: den första relaterar till det externa och innebär en kategorisering av ”vi” och ”dem”, den andra finns internt i rörelsen och handlar om differentiering av kategorin ”vi”. Som Thörn påpekar så relaterar de kollektiva identiteterna aktivt till det omgivande samhället, till sociala orättvisor och konflikter, vilket ger dem en ideologisk dimension. Identiteter i det senmoderna samhället

³ Stein, Arlene och Plummer, Ken, ”I Can’t Even Think Straight: Queer Theory and the Missing Sexual Revolutions in Sociology”, i *Queer Theory/Sociology* (Cambridge, Oxford 1996), s. 138.

⁴ Att betrakta sig som intergendered betyder, enligt en av intervjupersonerna, att inte höra hemma vare sig i kategorin kvinna eller kategorin man och att samtidigt känna lika mycket samhörighet med båda kategorierna.

⁵ Thörn, Håkan, *Modernitet, sociologi och sociala rörelser* (Göteborg, 1997), s. 140.

tenderar att bli mer instabila och ambivalenta, men en viss nivå av stabilitet är en förutsättning för kollektiva handlingar.⁶

Ambivalens är en viktig och vanlig term i mycket av senmodern forskning. Det post-traditionella, eller senmoderna, samhället utmärks av heterogenitet, pluralism och ett mångfaldigande av valmöjligheter, vilket skapar ambivalens. Tvånget att välja kan medföra en större frihet, men också skapa ångest och splittring. När ambivalens används i dessa sammanhang betyder det att vi alla, mer eller mindre, erfar ambivalens oavsett hur vi identifierar oss, med avseende på t ex sexuella identifikationer. Vill man förstå en diskurs är ett utmejslande av ambivalensteman en framkomlig väg, i enlighet med Thörns resonemang om ambivalensteman, centrala kategorier och motsatta ståndpunkter som utgörande perspektiv och historier i en diskurs.⁷

Livspolitik är ett annat centralt begrepp i relation till sociala rörelser. Anthony Giddens teoretiserande av begreppet utmärks av en hög grad av individualisering. Han menar att livspolitik handlar om att ge varje individ förutsättningar att skapa ett gott liv, något som kan ske först efter att den emancipatoriska politiken har befriat oss från traditioner och hierarkisk dominans. Livspolitik handlar, med Giddens ord, om livsstil och val. Begreppet rymmer etiska och moraliska dimensioner om hur vi bör leva i en tid då det globala och det personliga griper in i varandra allt mer.⁸ Jag menar dock att Giddens driver tanken om individualisering för långt. Snarare än en helt individuell politik ser jag det som att det skapats ett nytt förhållande mellan individ och kollektiv. Anammandet av parollen ”det personliga är politiskt” är en nyckel i detta nya förhållande på så sätt att distinktionen privat-offentligt (politiskt) ifrågasatts och det privata politiserats. Thörn beskriver detta som ”...en politisering och demokratisering av vardagslivet, som artikuleras och formas underifrån, av medborgarna själva, med utgångspunkt i deras individuella och kollektiva vardagserfarenheter.”⁹ Han pekar också på att livspolitik i sociala rörelser, av den typ jag undersöker, i första hand inte handlar om utvidgande av möjligheter att skapa sin egen livsstil, utan snarare om att definiera gränser för vårt sätt att leva utifrån global solidaritet. De olika livspolitiska handlingsformer som Thörn skissar upp; konsumentbojkott som politisk handling, livsstilspolitik och livsformspolitik, präglas samtliga av både individualisering och kollektivitet. Livsformspolitik är den handlingsform som är intressantast för min avhandling, då den handlar om

⁶ Ibid. s.159ff.

⁷ Ibid. s. 166.

⁸ Giddens, Anthony, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge, 1991), s. 209ff.

⁹ Thörn, Håkan, *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser* (Stockholm, 2002), s. 179.

rörelsekulturers byggande av alternativ till etablerade samhällliga institutioner, vilket, som Thörn skriver, i förlängningen leder till uppkomst av alternativa kulturer. Hans exempel på sådana institutioner är boende, kooperativa ekonomiska former, forskning och globala handelsförbindelser.¹⁰ Jag skulle vilja utvidga Thörns begrepp livsformspolitik till att omfatta även institutioner som rör det allra mest ”personliga”, så som kärlek, sexualitet, parförhållanden, barnuppfostran mm.

Ulrich Beck menar att unga människor idag har lämnat den traditionellt organiserade partipolitiken, eftersom det där inte finns utrymme för vad han kallar den andra modernitetens inbyggda individualism. Det är dock viktigt att se att villigheten att existera för andra och att åstadkomma samhällliga förändringar inte försvinner i takt med ökad individualism, säger Beck.¹¹ Han pekar på hur unga människor, han kallar dem ”frihetens barn”, genom sitt praktiserande av sökande och experimenterande moral knyter samman begrepp som verkar vara ömsesidigt uteslutande: ”(---) egoism and altruism, self-realisation and active compassion, self-realisation as active compassion.”¹² Individualism och kollektivism, egoism och altruism, sammanförs här på ett sätt som jag menar speglar aktivismen i den rörelsekultur jag undersöker.

2.2 Heteronormativitet

Heteronormativitet kan enligt Tiina Rosenberg definieras som antagandet om att alla är heterosexuella och att det är det naturliga sättet att leva. Med begreppet heteronormativitet åsyftas de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som något enhetligt, naturligt och allomfattande, skriver Rosenberg. Heteronormativiteten grundar sig på en binär könsuppfattning, d v s att det finns två stabila, åtskilda kön som begär varandra, samt en hegemonisk heterosexuell norm. Den är aktivt normerande och de som faller utanför stämplas som avvikare och felaktiga. Bestraffningar för detta ”fel” utförs i olika grader, allt ifrån fysiskt våld till osynliggörande, marginalisering, kulturell dominans och homofobi.¹³ Denna definition av heteronormativitet ligger nära Marianne Liljeströms beskrivning av vad hon kallar institutionaliserad heterosexualitet. Hon menar att den heteronormativa könsmodellen/diskursen, som bygger på att det finns två kön som är olika varandra, stabila och som kompletterar varandra, huvudsakligen bärs upp av två bjälkar: könsorganens konstruerade korrespondens samt den biologiska reproduktionen.

¹⁰ Ibid. s. 182ff.

¹¹ Ulrich Beck, *Democracy without Enemies* (Cambridge UK, Malden MA, 1998), s. 2ff.

¹² Ibid. s. 5.

¹³ Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda* (Stockholm, 2002), s. 100f.

Biologiska skillnader övergår till att bli allmängiltiga könsskillnader och får på så sätt långtgående konsekvenser för hela samhällets organisering och konstruktion av kön.¹⁴ Liljeström definierar institutionaliserad heterosexualitet som ”ett ideologiskt-politiskt system av sociala relationer, inom vilket manlig dominans och kvinnlig underkastelse är institutionaliserade, sexualiserade och naturliggjorda.”¹⁵ Liljeströms hävdande att heterorelationer framställs som det enda rätta och naturliga alternativet både för kvinnor och män bekräftas i mitt material av intervjupersonernas kritiska utsagor. Heterosexualitetens diskurs kräver att man talar i dess termer och i enlighet med dess logik, skriver Liljeström. Ett ifrågasättande av den heterorelaterade verkligheten betraktas som oförståelse inför något självklart.^{16 17} Rosenberg påpekar, med stöd av Gayle Rubin och Stevi Jackson, att heteronormativitet bör förstås i en vidare betydelse än enbart som förväntad heterosexualitet; nämligen som heterosexualitet i en förväntad form. Den monogama och reproduktiva heterosexualiteten är den form som privilegieras, medan andra sexuella uttrycksformer marginaliseras och förtrycks.¹⁸

Stevi Jackson lyfter i en artikel fram att argumentation för att den heterosexuella könsmakthierarkin är strukturell inte betyder att den utövas likadant överallt och inte heller att individerna är determinerade av patriarkala strukturer. Inom gränserna finns visst handlingsutrymme. Att förneka det vore att förneka heterosexuella människors aktörskap.¹⁹ Även Liljeström diskuterar handlingsutrymme. Hon ser, i likhet med Foucault, diskurser som betydelsebärande praktiker och hon poängterar att betydelsesystem alltid existerar som materiell praktik.²⁰ Materiella praktiker upp bärs av subjekt och eftersom diskurser alltid är heterogena och dess betydelser alltid är omtvistade uppkommer möjligheter till handling. Denna möjlighet att skapa nya betydelser menar hon utgör en frihetspraktik.²¹

¹⁴ Liljeström, Marianne, ”Om den heterorelaterade verkligheten och kvinnors liv”, i Jonásdottir, Anna G. och Björk, Gunnela (red), *Teorier om patriarkatet - betydelser, begränsningar och utvecklingslinjer* (Örebro, 1994), s. 100ff samt Liljeström, ”Institutionaliserad heterosexualitet och undersökning av könssystem”, i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 1990:4, s. 19ff.

¹⁵ Liljeström, Marianne, 1990, s. 19.

¹⁶ Liljeström, *Emanciperade till underordning - det sovjetiska könssystemets uppkomst och diskursiva produktion* (Åbo, 1995), s. 66 samt Liljeström, 1994, s. 100ff.

¹⁷ Se även Adrienne Richs begrepp obligatorisk heterosexualitet (compulsory heterosexuality) i *Obligatorisk heterosexualitet och lesbisk existens* (Stockholm, 1996).

¹⁸ Rosenberg, *ibid.* s. 91.

¹⁹ Stevi Jackson, ”Gender and Heterosexuality: A Materialist Feminist Analysis”, i *(Hetero)sexual Politics*, eds. M. Maynard och J. Purvis (London, 1995), s. 22.

²⁰ Liljeström, 1994, s. 112f samt Liljeström, 1995, s. 5.

²¹ Liljeström, Marianne, ”Bortom kön? Om makt och sexualitet”, i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 1998:1, s. 25.

2.3 Biteori

När det gäller biteori (teori om och från ett bisexuellt perspektiv), är det vanligt att hävda bisexualitet som en position som utmanar de existerande dikotoma kategorierna homo- och heterosexuallitet. Biteoretikern Jo Eadie menar att erkännandet av den bisexuella identiteten medför att distinktionen heterosexuell-homosexuell framstår i all sin instabilitet, något som i sin tur skulle transformera det sätt på vilket vi lever och organiserar sexualiteten.²² Beth A Firestein, en annan biteoretiker, hävdar att inkluderande av bisexualitet i sexualitetsstudier kräver ett paradigmskifte; från ett dikotomt uppdelande av sexuell orientering i två poler där bisexuella erfarenheter osynliggörs, till ett paradigm som förmår omfatta den fulla komplexiteten i den mänskliga sexualiteten. I detta nya paradigm betraktas sexualitet och sexuell orientering som multidimensionell, flytande och som ett kontinuum.²³ Hon skriver: "The existence of bisexuality and transgendered or transsexual people violates the assumptions of polarity on which current conceptions of gender, sex role, and sexual orientation are predicated."²⁴ I det nya paradigmet kommer studier av skiften mellan sexuella identiteter vara centrala, enligt Firestein.²⁵ Tanken om ett flytande kontinuum framstår dock som lite problematisk eftersom många biteoretiker också strävar efter inklusion av den bisexuella identiteten. Som jag ser det finns det ett spänningsförhållande mellan den slags biteori som vill upprätta en ny identitetskategori utifrån ett utanförskap; den bisexuella, och den slags biteori som ser den bisexuella positionen som en epistemologisk utsiktspunkt utifrån vilken kategorier kan destabiliseras. Den bisexuella identiteten kan formas på många olika och komplexa sätt²⁶, men termen refererar fortfarande till det dikotoma systemet hetero-homo, som jag ser det.

I flera av de grupper som ingår i den politiska kultur jag studerar är bisexualitet ett slags ideal. Många av aktivisterna, primärt kvinnor, identifierar sig som bisexuella och i denna kontext är det, i någon bemärkelse, mer troligt att du måste förklara dig själv om du är homo- eller heterosexuell än om du är bisexuell. En av intervjupersonerna, en heterosexuellt identifierad man, säger: "Så där jätte straight är väl inte politiskt korrekt att vara liksom." Det

²² Jo Eadie, "Extracts from Activating Bisexuality: Towards a Bi/Sexual Politics", i *Bisexuality: a critical reader*, ed. Merl Storr (London, New York, 1999), s. 119.

²³ Beth A. Firestein, "Bisexuality as Paradigm Shift. Transforming Our Disciplines", i *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*, ed. Beth A. Firestein (Thousand Oaks, London, New Delhi, 1996), s. 264ff. Firestein menar att det dikotoma paradigmet också kännetecknades av identitetspolitik, hon kallar den för "affirmative model". Detta paradigm avlöste sjukdomsmodellen, "illness model", där homosexuella betraktades som sjuka, se s. 277.

²⁴ Ibid. s. 270.

²⁵ Ibid. s. 281.

²⁶ För svensk forskning om detta se Hanna Bertilsdotter bl a i *Sexualitetens omvandlingar*, red. Thomas Johansson och Ove Sernhede (Göteborg, 2003).

är dock viktigt att nyansera detta; trots att det är ett ideal att identifiera sig som bisexuell, så lever de flesta i heterosexuella relationer. Det betyder att heterosexualitet i praktiken är det dominerande sättet att leva. Det finns genomgående i materialet ett spänningsfält mellan ideologi och praktik, mellan normativa normer och empiriska normer²⁷, mellan ”bör” och ”gör”. På samma sätt som ideologin kan förändra praktiker så kan också det omvända ske; praktiken kan förändra ideologin. Detta utforskas inte särskilt mycket i detta paper, men kommer att fångas upp i avhandlingen.

3 Ambivalensteman kring heterosexualitet i intervjuerna

Männen i mitt material talar mycket om att de har många förväntningar att leva upp till. I den politiska kulturen i rörelsen råder feministiska normer om hur en genuint god feministisk man bör vara, och utanför rörelsen finns andra, mer traditionella och patriarkala, normer om hur en ”riktig man” bör vara. På samma gång som de, enligt egen utsago, förväntas ta initiativ, objektifiera kvinnors kroppar, vara tjurar, ge både sig själva och kvinnorna sexuell njutning, förväntas de frångå all maktasymmetri mellan könen.

När jag tecknar motstridigheter i det jag valt att kalla ambivalensteman, ska det inte förstås som att det i praktiken finns renodlade, svart-vita ”val” i intervjupersonernas liv eller i rörelsen. Med begreppet ambivalens vill jag istället försöka fånga den mångtydiga karaktär som kollektiva identiteter präglas av.

3.1 Den ideala akten

Det första ambivalenstemat cirklar kring sexuell njutning. I en fokusgrupp med heterosexuellt identifierade män säger männen att maskuliniteten har gått från ren manlig egoism där mannen bara tänker på sig själv till krav på att ge kvinnor orgasm och njutning. Det är fortfarande mannen som är ”konferenciern”, som de säger och skrattar. Det är inte längre legitimt att tänka på sin egen njutning om du är man, säger en av dem. Kvinnans orgasm är ”number one” menar en av männen i gruppen, vilket har gjort att han har svårt att luta sig tillbaka och njuta. Samtidigt säger han, med andra, att det är den manliga orgasmen (hans!) som sätter punkt, avslutar och fullbordar den sexuella akten. Det finns dock män som i intervjuerna uttrycker att båda parterna ska få orgasm för att akten kan betraktas som fullbordad. I gruppen diskuterar de vad som är mest genusprogressivt²⁸; att fortsätta prestera

²⁷ Stina Jeffners distinktion.

²⁸ Genusprogressivitet är en term en av männen i gruppen har myntat som säger hur progressiv du är när det gäller förväntat ”genusuppträdande” – ett slags mått på brott mot traditionella könsnormer. Ibland ger de

kvinnor-organer eller tänka på sin egen njutning? Ingetdera kommer de fram till. Bägge förhållningssätten förstärker en negativ bild av manlighet. Det enda som har hänt är att det skett en övergång från en manlighet till en annan. En intervjuperson i en enskild intervju berättar att hans problem med att balansera sin egen och kvinnans organer blev så svåra att han vände sig till en psykolog för hjälp. De olika kraven fick honom att må dåligt och han säger att han inte kan lita på att kvinnor säger till hur de vill ha det – även om kvinnor inom rörelsen är bättre på det än kvinnor utanför. Andra män säger, i linje med detta, att feministiska kvinnor i rörelsen tar mer sexuella initiativ och att de är bättre på att prata om sex, jämfört med kvinnor utanför rörelsen. Här framträder konstruktionen av vi-dem, d v s vi inne i rörelsen och de andra utanför, tydligt.

Det är svårt att vara sexuellt jämlik med kvinnor, enligt många män i intervjuerna. De känner att det finns en press på dem att de ska ta initiativ, sköta det hela och på att ha penetrerande sex. De försöker komma bort från idén om att penetration och samlag måste vara det centrala i den sexuella akten, men samtidigt säger några av dem att kvinnor förväntar sig och vill ha den traditionella penetrationen: "...kvinnor som är jämställda socialt och personligt och psykologiskt, när man väl har sex sen så...kan det ofta vara lite ojämnt...ja, vanligt." Att kvinnorna på detta sätt först signalerar feministisk radikalitet och sen förväntar sig traditionellt samlag är "lite falsk marknadsföring", säger en man i gruppen och skrattar. Kvinnornas ambivalens skapar här ambivalens hos männen. Pressen kommer också, menar flera respondenter, från amerikanska filmer och pornografi där rollerna för könen är tydligt uppdelade i heteronormativ över- och underordning. En man menar att det är frustrerande att närhet med kvinnor är sexualiserad och att han som man måste tänka på att inte vara översexuell hela tiden. Samtidigt hävdar han mäns rätt att "unna sig" sexuell njutning.

Ytterligare ett exempel på hur ovanligt det framställs vara att ha "jämnt sex" är följande citat. Det är en bisexuellt identifierad man som talar: "Första gången jag hade jämställt sex med en kvinna kändes det som att jag förlorade oskulden." Han förklarar hur nästan alla hans sexuella kontakter med kvinnor har varit präglade av stereotypa könsroller och att det "jämnt sexet" han pratar om innehöll mer kommunikation och närvaro istället för "teater". En vanlig tolkning av metaforen "att förlora oskulden" är att flickan som gör det blir vuxen, blir kvinna, och att hon blir sexuellt skyldig. Här är det en man som förlorar något – vad? Och vad blir han? En ny man, en annan sorts man? Könlös? Han går inte från att vara

varandra poäng på en skala på genusprogressivitet. Termen används också för att reta varandra och är en källa till många skratt.

pojke till att bli man, eftersom han har haft flera sexuella relationer med kvinnor innan, utan snarare från en viss sorts man till en annan sorts man. Det ligger nära till hands att associera till Monique Wittigs ord "lesbians are not women" och hennes teorier om att "kvinna" och "man", "kvinnligt" och "manligt", enbart är konstruktioner inom en heterosexuell diskurs, dvs att när man bryter sig ur denna diskurs så är man inte längre "kvinna" eller "man".²⁹ Kanske kan man säga att han går från att vara man i heteronormativ bemärkelse till att bli man på ett nytt, jämställt, sätt. Respondenten bakom citatet ovan lämnar inte den heterosexuella relationen, men han erfar hur maktstrukturerna inom den förskjuts och förändras. Är det fortfarande heterosexualitet när maktrelationerna ändras? Frågan kan tyckas naiv och konstig, men med tanke på att heterosexualitet av Liljeström (och många andra feministteoretiker) definierats som ett system där manlig dominans och kvinnlig underkastelse är institutionaliserat, sexualiserat och naturliggjort, så är kanske en lek med tanken möjlig. Heterosexualiteten är dock inte rubbad i sin position som det naturliga och normala, vilket innebär att man inte kan likställa erfarenheten mannen i citatet ovan gör med lesbiskas och bögars erfarenheter av den heteronormativitet som Rosenberg beskrivit. Jag menar heller inte att heterosexualiteten upphör, utan snarare att det skapas nya former för den.

Begreppet genusprogressivitet, strävan efter att minska penetrationens betydelse samt talet om "jämställt sex" kan ses som uttryck för hur motståndet mot en heteronormativ sexualitet är inskrivet i den kollektiva identiteten. Mot normen ställs en antinorm och det är i mötet mellan de olika normerna som erfarenheter och identifikationer görs.

3.2 Man vill vara en nice guy

Ett annat intressant ambivalenstema framkommer när männen – de heterosexuellt identifierade - diskuterar att de i egenskap av att vara män är blinda för könsmaktsstrukturer och behöver kvinnor som "genuspolis". Hon, kvinnan, är garanten för jämställdhet, säger en man. Det är jobbigt att vara polis själv, vilket man måste vara om man är ihop med en kvinna som inte är feministiskt medveten. Samtidigt finns det något förnedrande i att behöva en polis. "Det ger en skum självbild", säger en bisexuellt identifierad man, "det är som att omyndigförklara sig själv lite att liksom behöva nån som bevakar mig så att jag inte (---) råkar slinka in i en hemsk mansroll och bli jättesexistisk liksom." En man berättar att han på internationella kvinnodagen fick en lång kravlista från sin flickvän, något som han tog emot med blandade känslor. Att ständigt ha ögonen på sig gör att man blir spänd, men samtidigt är

²⁹ Wittig, Monique, *The Straight Mind*, i *The Straight Mind and Other Essays* (Hertfordshire, 1992).

det svårt att tänka sig att vara ihop med en icke-feministisk tjej: ”Å andra sidan om jag hade varit ihop med en tjej som vart oerhört feministiskt omedveten och förväntat sig att **jag** skulle stå och borra upp hyllor och sånt, då hade jag ju blivit totalvansinnig liksom.” För att få män intresserade av könsmaktsfrågor måste man använda hot, hävdar en heterosexuellt identifierad man. Man kan t ex hota med att barnen tas ifrån mannen vid en skilsmässa. En ”genuspolis” kan också finnas internaliserad i mannen vilket följande citat visar på: ”...jag känner mig inte helt avslappnad...det finns nån slags liten politisk kommissarie som granskar om det här verkligen är korrekt eller inte. (---) Man vill vara en nice guy.” Att det personliga anses politiskt är uppenbart och ambivalens uppstår när politiserandet av det personliga inte sker ”av sig självt” utan kräver någon form av bevakning och kontroll. I utsagorna ovan diskuteras både yttre och inre bevakning. Att inte ha någon bevakning eller kontroll alls diskuteras knappt i någon av intervjuerna. En enda man säger att han inte är feminist och i intervjun med honom får frågor relaterade till kön och sexualitet inget större utrymme och han säger ingenting om att kontrollera sig själv eller försöka bli bättre i något slags feministiskt avseende.

3.3 Den älskansvärda förtryckaren

Dessa feministiska män hävdar ivrigt att de måste ta sitt ansvar som män, axla att män är förtryckare och göra någonting åt det. Men att bara ha det perspektivet leder till skam- och skuldkänslor, självdestruktivitet osv. Att tycka att man själv och andra män är äckliga potentiella våldtäktsmän leder inte till något gott, som en bisexuellt identifierad man säger. Dessutom påpekar han att det står i motsättning till att bli kär i män; man blir inte kär i potentiella våldtäktsmän. Han pratar om hur viktigt det är att tycka om sig själv och andra män och att tiden i gruppen med homo- och bisexuella män har hjälpt honom med det:

(---) det har vart mycket skamkänslor tror jag så här. Men mitt engagemang i mansgruppen är på nåt sätt ett statement att män kan vara **älskvärda** liksom. (---) jag tycker att den feministiska mansbilden kan bli väldigt kontraproduktiv, ja till exempel mannen som potentiell våldtäktsman... den bilden kan jag hålla med om, men (---) den bilden måste kompletteras för att kunna bli förändringsbar. För att...men dels personligen när jag har gått och haft skamkänslor och känt mig som en äcklig potentiell våldtäktsman och som en makthavare och så har jag ändå känt att det inte stämmer överens med vad jag känner liksom, jag har känt mig som ett offer (---) det känns mer konstruktivt och förändringsvänligt att se det positiva hos killen (---) men inte för den skull släppa den feministiska analysen för det. Jag tycker inte det behöver vara en motsättning.

En annan man berättar hur han hamnat i djupa skuldkänslor och tyckt att alla män är dumma, men att han sedan medvetet strävat efter att börja uppskatta män istället. Det är problematiskt att en man som är aktiv och framåt betraktas som något dåligt, menar ytterligare en annan man. Istället för att män ska tystna och ta mindre plats så borde kvinnor få mer utrymme, säger han och fortsätter: "...alla skulle vara initiativrika, kreativa, så skulle det (vara mycket bättre). Det är nån slags dålig nivellering där, alla ska hugga av sig armen för att det finns **vissa** personer som har en arm."

Här framkommer, förutom ambivalens inom den enskilde individen, en ambivalens i den politiska rörelsediskursen. Diskursers instabila och mångtydiga karaktär betyder att det finns mer än ett sätt att tolka och definiera objekt i en och samma diskurs; det kan vara två perspektiv som står i opposition till varandra. Man kan ana sig till två skilda föreställningar ovan, dels bilden av mannen som förövre, dels bilden av mannen som offer. Även om inga individer i rörelsen har anammat det ena eller andra perspektivet fullt ut, så finns de representerade i diskursen, vilket ger upphov till ambivalens både på det personliga planet och på en kollektiv, diskursiv nivå.³⁰ Männerna ovan hanterar ambivalensen genom att uppskatta och tycka om män och samtidigt hålla den feministiska analysen aktuell. Ett annat sätt att hantera ambivalens, som inte framkommer så tydligt i just detta material, är att kompromissa och att vara mindre hård mot sig själv.

3.4 Damned if you do, damned if you don't

Nästa ambivalensstema sammanhänger med det förra och handlar om mäns feministiska agerande. Dessa män kräver som sagt av sig själva att de ska vara goda män och att de ska ha jämlika relationer. Ett sätt att lyckas med detta är att agera feministiskt och delta i feministiska miljöer. Men de håller sig tillbaka eftersom de är rädda för att göra fel. De säger att de inte är så kunniga som kvinnorna är och p g a det riskerar att göra eller säga något fel. Dessutom vill de inte ta för mycket plats - i rörelsen framförs en del kritik mot män som har att göra med detta; att män tar för mycket plats och pratar för mycket, på bekostnad av kvinnorna. I en grupp berättar de hur de först pratat om att göra en antiporraktion, men hur de övergav idén när de insåg att de kunde bli betraktade som för offensiva, som att de tog för mycket plats och som att de skulle verka vilja rädda kvinnor från porren. En av dem berättar om varför de avstod: "Också av den anledningen som vi kom fram till... vi är en nystartad mansgrupp, då ska inte vi så här: 'här kommer vi män, nu ska vi fixa hela det här med

³⁰ Se Thörn, 1997, s. 141ff.

jämställdheten, så här gör man' och så går vi och slår sönder någonting liksom." En annan man berättar hur han i ett annat sammanhang egentligen vill protestera mot förtryck av kvinnor, men att han håller sig tillbaka och inte vill riskera att bli betraktad som en som tar ordet från kvinnorna. Detta ambivalenstema är problematiskt för männen på så sätt att det inte framstår som tydligt för dem vilken väg som anses vara den "rätta". Hur de än vänder sig upplever de det som att de riskerar bestraffning.

Följande ligger egentligen utanför detta ambivalenstema, men jag har ändå valt att presentera det här. I flera intervjuer återkommer en berättelse, som av vissa berättas som en sann historia, av andra som en skröna, om hur radikalfeminister i djurrättsrörelsen för några år sedan drivit en så hård linje så att det slutat med att en man begått självmord. Han var emot abort och detta ledde enligt berättelsen till att han blev utfrusen och mobbad och slutligen tog han alltså sitt liv. Det handlar inte om en man som drivit traditionellt feministiska frågor och mötts av mer kunniga feminister, vilket detta avsnitt har som utgångspunkt, utan om att ha drivit frågor som ansetts vara helt fel. Att jag ändå väljer att ha med berättelsen i det här avsnittet beror på att jag menar att den har relevans i rörelsen; den har blivit någon slags kollektiv symbolisk berättelse som används för att visa på problematiker kring att vara man i en feministisk miljö. Den kan å ena sidan användas som ett sätt att få kvinnor att tycka synd om män och därmed hålla tillbaka sin feministiska kritik; ta det lugnt annars kanske vi tar livet av oss. Å andra sidan kan den användas som en form av avskräckande exempel gentemot män; uppför dig, annars åker du ut i kylan. Eller som en heterosexuellt identifierad man beskriver det: "...en ganska utbredd norm det är att män...är man man så ska man tänka efter en massa saker och så...tänka på vad man gör och betar sig liksom så. Och hålla tyst med (---) det här med att titta på kvinnokroppar och sånt där liksom. (---) Man får inte vara sexist, då jäklar. Skratt." Han berättar i intervjun hur han tidigare i livet lärt sig att prata om kvinnor på ett visst sätt och att titta på kvinnokroppar:

(---) är man ett gäng killar så är det naturligt att börja snacka om tjejer och hur de ser ut och si och så liksom. Att det förväntas att jag ska hålla med och att jag ska vara intresserad och så där. Det finns en massa såna förväntningar. (---) alltså jag har ju fått **lära mig** att...att vissa saker ska vara intressanta att titta på och liksom att...min blick dras ju liksom så där. Och det är inte roligt heller liksom.

Ambivalensen här handlar om att sitta fast i en traditionell mansroll och samtidigt vara medveten om att det inte är något önskvärt, d v s att samtidigt vara både sexist och feminist.

Denne man presenterar inga lösningar, utan har snarare en tendens att framställa män (och sig själv) som offer för könssocialisation.

3.5 Lata män

Ett ambivalenstema som vid en första anblick kan tyckas likna det förra handlar om ovilja och lathet från mäns sida. De vill göra rätt, men samtidigt säger de att de är lata och bekväma. En man frågar de andra i gruppen: ”Hur långt är ni beredda att gå? (---) Hur långt när det kommer till kritan, (---) hur mycket är ni beredda att ge upp? För om man inte har pressen på sig, hur mycket gör man?” Han fick inte något svar från de andra. Samma man påtalar att de flesta människor trivs i de traditionella könsrollerna för i dem är man säker på sig själv. Flera intervjupersoner berättar att de också njuter av de fördelar de får i egenskap av att vara män. Det kan handla om att bli lyssnad på, tagen på allvar, ha pondus. Det finns situationer när detta ställs på sin spets. En av de intervjuade berättar:

Jag var på ett seminarium nu i förra veckan, Pelle som skulle prata om World Social Forum, och så var det frågestund efteråt. Och först en man som presenterade Pelle och så pratade Pelle i en timme och så frågestund och så liksom åtta män på raken som ställer frågor liksom. (---) det är en viktig grej (---) att bara påpeka det. (---) ’Har ni tänkt på att det bara är män som ställer frågorna?’ Sen räckte jag upp handen och ställde en fråga efter det /skratt/.

Här handlar ambivalensen om å ena sidan lusten att få uttrycka sig och få bekräftelse på sin kunskap och å andra sidan insikten om att han borde bidra till att ändra den sneda könsfördelningen på seminariet. Genom att påpeka problemet på seminariet agerar han livsformspolitiskt och försöker på så sätt bidra till att skapa en alternativ kultur men genom att han sedan har egna behov av att få uttrycka sig medverkar han till att den traditionella seminariekulturen vidmakthålls.

3.6 Politiserad sexualitet

Följande tema handlar om huruvida det är bra eller inte att politisera sexualitet. Å ena sidan hävdar de att politisering av sexualitet kan leda till sämre sex. Å andra sidan säger någon att det är bra att politisera sönder saker som är dåliga. Både män och kvinnor i rörelsen är ganska hårda mot sig själva, de kräver av sig själva att de ska vara ”rätt” och ”bra” och de är väldigt reflexiva och rannsokande. En av männen – bisexuellt identifierad – säger att man måste göra allt på ett annat sätt; man måste göra om sin sexualitet, ändra hela sig själv och t o m skapa en

ny relation till sitt könsorgan. Han har försökt att objektifiera sig själv på ett sätt som han beskriver som traditionellt associerat med ett feminint sätt att bli objektifierad: på fester bär han uringade linnen, lutar sig bakåt mot en vägg, drar tillbaka axlarna och försöker se kåt och tillgänglig ut. Det här är ett sätt att försöka göra motstånd mot traditionella maskulina normer, som jag förstår det. Det är dock viktigt att uppmärksamma från vilken subjeksposition han talar. Han är en bisexuell man med fötterna primärt i den heterosexuella världen. För bögar och kvinnor är den här typen av objektifiering knappast något nytt eller radikalt, menar jag. Det har en radikal potential om han signalerar sig som objekt till kvinnor, men frågan är om det verkligen medför någon förändring i de traditionella rollerna i den heterosexuella relationen. Det skulle också kunna konservera rollerna, om än i nya konstellationer. Judith Butler menar att omkastningar i form av dragshow, butch-femme mm är subversiva genom att imitationer avslöjar det fiktiva hos det som imiteras. Kön denaturaliseras genom föreställningen.³¹ Enligt hennes logik skulle intervjupersonens uppträdande kunna vara subversivt och radikalt. Genom att visa på det fiktiva, imitativa, i objektifieringen av kvinnor, medverkar han till en denaturalisering av den. Hans agerande är också en del av den kollektiva rörelsekulturen och de kollektiva identiteterna. I rörelsen är det förhållandevis många män som genom kläder, smycken, smink och uppträdande bryter mot traditionella könsnormer. Flera män berättar i intervjuerna att de ibland använder kjol, hårspännen mm.

När de talar om att politisering av sexualitet leder till sämre sex säger de att feminister (här underförstått kvinnor) tenderar att analysera och kritisera sex så mycket så att de inte kan ha bra sex. Allt kan betraktas som dåligt och bli attackerat från ett feministiskt perspektiv. De menar att om man är kritisk mot många sexuella handlingar kanske man hämmar sig själv och inte tycker att något är okej att göra. "Bra sex" är ett intressant begrepp som väcker frågor. Vad betyder det? Är det en sexualitet bortanför den institutionaliserade heterosexualiteten eller är det en icke-politiserad, icke-feministisk, sexualitet? Finns det någon ideal sexualitet, ett slutmål att sträva efter? Detta är en fråga som många aktivister i rörelsen implicit ställer och arbetar med.

En heterosexuellt identifierad man diskuterar i en fokusgrupp hur förståeligt det är att kvinnor blir politiskt lesbiska och börjar leva med andra kvinnor av politiska skäl. Han säger: "Som kvinna skulle jag bli asförbannad på samhället och...då ser man de förtryckande strukturerna på ett helt annat sätt och möts av det. Så...jag tycker det är ganska logiskt att man kommer till den slutsatsen." Han hävdar att patriarkatet är grundat på heterosexualitet och att

³¹ Butler, Judith, *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity* (London, New York, 1990).

det är i de nära relationerna som män får makt över kvinnor. Om många kvinnor skulle komma till den slutsatsen skulle vi få en radikal förändring i samhället, säger han och fortsätter: "...ja, shit. (---) så det är en farlig tanke." Den radikala förändring han åsyftar är ett destabiliserande av den institutionaliserade heterosexualiteten, till följd av kvinnors livspolitiska val att leva lesbiskt. Att en man betar sig fel mot kvinnor är inte ett tillräckligt starkt skäl för att han ska bli politisk böj, diskuterar de vidare i gruppen. Om män var förtryckta så skulle fler män bli bögar, sammanfattas diskussionen.

I intervjuerna finns även exempel på hur ett politiserande av den egna sexualiteten uppfattas som något positivt. En bisexuellt identifierad man berättar att han tidigare konsumerat mycket pornografi och att bilderna därifrån fanns kvar och styrde hans sexualitet långt efter att han slutade använda pornografi. Genom sin feministiska analys har han kritiserat pornografin, gjort slut på sitt liv som porrkonsument och ifrågasatt vad pornografin har gjort med honom. Han lyfter fram att han dels var överdrivet intresserad av sex, dels upplevde mycket osäkerhet i heterosexuella situationer. Följande citat är ur samtalet mellan honom (IP) och mig (CW):

IP: Att de tankarna har liksom verkligen poppat upp så där. Att jag hade ju en period, (---) där jag fick jobba mycket med att byta ut mina... alltså fast jag inte konsumerade porr så var ju ändå bilderna fastpräntade i huvudet, hur jag såg på människor och vad jag blev kåt av och så. Och... det har jag ju fått jobba mycket med så här.

CW: Mm. Byta ut, vad tänker du då, alltså byta ut **bilderna**?

IP: Ja, byta ut, ja, bilder vad jag blir kåt av liksom, man tränar om sig på nåt sätt. Att mer liksom fokusera på att tänka på vad jag skulle verkligen på riktigt... känna mig trygg i och bli upphetsad av. (---) Det var ju inte svårt att komma fram till att i verkligheten skulle jag inte tycka om de situationerna som... som gestaltas i porr-tidningar liksom. Men jag kunde bli kåt och få orgasm när jag tänkte på dem. Arbetet var ju liksom att ändra på det och tänka på ja, men vad skulle jag tycka om på riktigt. Ja, och istället onanera till det liksom. För då lär man känna sig själv.

CW: Tycker du att det har lyckats liksom, den här omprogrammeringen, eller vad man ska säga, utbytet av bilder?

IP: Ja. Det har det.

När jag i en fokusgrupp med heterosexuellt identifierade män frågar om de upplever att de förändrats sedan de blivit politiskt aktiva, svarar en av dem: "Jo, men absolut. (---) Om man ska ta på det sexuella planet, så vad man tänker på... det har ju förändrats jättemycket. Och att jag... för fem år sen hade jag aldrig kunnat tänka mig att kyssa en annan man, men nu ser jag inga problem med det, så det är ju... Det finns jättemånga tydliga tecken på hur jag har förändrats." Detta väcker känslor av avundsjuka hos en av de andra männen

som säger att han fortfarande är fast i traditionella könsuppfattningar. Politiseringen av det privata är uppenbar. En man förändrade sin sexualitet genom träning, en annan menar att förändringen skett av sig själv; genom att vistas i den politiska miljön och genom feministiska tankar har han förändrats.

3.7 Bögarna – de avvikande

De homosexuellt identifierade männen, bögarna, pratar över huvud taget inte så mycket om problem med heterosexualitet. Deras förhållande till heterosexualitet präglas inte av ambivalens på samma sätt som de hetero- och bisexuella männens - de kan inte tänka sig att ha heterosexuellt sex över huvud taget: "...min ideologiska uppfattning av heterosexualitet är väl så pass monolitisk och svart-vit så att liksom...(--)- jag skulle uppleva det som **extremt** problematiskt att ha heterosexuellt sex liksom." Jag tolkar citatet som att han utifrån en feministisk analys förhåller sig kritisk till över- och underordningsstrukturer i heterosexualiteten. Han är feministiskt påläst och i den homo- och bisexuella grupp han ingår i har man en programförklaring där kamp mot heteronormativitet finns med som en central del. Dessutom säger han att han aldrig haft sexuell lust att ha sex med en kvinna.

När det pratas om "jämställt sex" i fokusgruppen med homo- och bima, säger bögarna att det känns som någon slags tråkig formalia där saker ska bockas av. Det borde vara viktigare *hur* man gör saker än *vad* man gör, menar de. Enligt dem finns det en trist och romantiserad idealbild av hur det ska vara. En av dem reagerar på uttrycket "jämställt sex":

Men samtidigt så är det så här att jag reagerade lite så här mot såna där saker för de låter så här himla gulliga och fina på nåt sätt. Att man ska vara så här lyhörd och...ja, det låter som två idealmänniskor som ska ha sex med varandra som aldrig säger ett ont ord liksom. (---) då får man en **idealbild** av vad det bra sexet är, som blir väldigt så här gullig och lite rosa fluffig på nåt sätt. Och då tycker jag man utesluter en hel massa andra sätt att ha sex på som jag tycker är liksom...fullt möjliga och etiskt försvarbara.

De tycker också att det framställs som överdrivet viktigt att sex måste vara bra och jämställt: "Jag tycker det finns en sån här omotiverad rädsla för **dåliga** sexuella erfarenheter. (---) alltså det blir en sån hets kring att man ska vara...att allt ska vara så bra jämt. För om det inte är bra då blir det jättefarligt." Han poängterar att sexuella övergrepp är något helt annat och att det bör tas på stort allvar. Kontexten för deras resonemang är att de har problematiserat sexualitet och heteronormativitet utifrån feminism, socialism och queerteori. Kanske kan man säga att de gör motstånd mot motståndet. De menar istället att sex ibland kan få vara bra, ibland dåligt

och att det är viktigare att utgå från lust än från förmaningar om vad man inte får göra. En av dem menar att han politiserar sin sexualitet, men att den politiseringen inte handlar om att ”ta världen på sina axlar” och ”begråta sig själv och sakernas tillstånd”, utan om att få det ännu bättre och uppleva nya spännande saker.

En av de bisexuella männen påtalar att han vid några tillfällen känt sig utsatt när det talats kritiskt om bi- och heterosexualitet i gruppen. Detta handlar om att bögar i gruppen dels är kritiska till ”heterosexuella relationer”³², dels har problematiserat idealet om bisexualitet i rörelsen: ”...om man ska se det som **ideal**, så blir det kanske ibland lite för mycket just ideal. Att det blir...alltså nån sorts **bild** man har för sig. Eh...som kanske inte alltid...ja, saknar lite verklighetskontakt kan jag tycka.” En av dem säger att många killar pratar om att de är bisexuella och att könet inte spelar någon roll, men att de sedan oftast är ihop med tjejer och tycker tjejer är bättre. De är vana vid att människor kommer fram till dem och i förtroende säger att de är bisexuella och detta förtroende kan upplevas som problematiskt:

(---) jag tycker det är jättesvårt att hantera för då blir jag liksom... min omedelbara reaktion är ju att jag liksom så här: ’jaha du, säkert du’, liksom, lite så där...tycker de är...ja, men så här pratar väldigt mycket och...utan att det egentligen ligger så mycket bakom. (---) sen så får jag ju problem med att jag, att jag gör på det sättet och tycker liksom att...jag ska inte vara där och hålla på och bevaka homo- och bisexualitetens gränser och säga vem som är och inte är liksom.

De bisexuella har den politiska korrektheten på sin sida fortsätter han, och hans ifrågasättande av deras identitet kan uppfattas som att han upprätthåller de kategorier som ”alla” antas vilja eliminera. Samtidigt så menar han att det finns något positivt i att heterosexuella reflekterar över möjligheten att de skulle kunna vara något annat än heterosexuella.

Flera ambivalenser uppstår här. Att ha en monolitisk syn på en sexualitetsform står i motsättning till att vilja eliminera kategorier och betrakta sexualitet som något mer kontingent, på samma sätt som ”bevakandet” av gränserna mellan kategorierna upplevs som ambivalent. En ambivalent balansgång återfinns eventuellt i resonemanget om att sexualitet ska vara etiskt försvarbar utan att romantiseras. Jag skulle också vilja påstå att det finns en slags ambivalens kring sexuella identiteter på en kollektiv, diskursiv nivå. När det gäller bisexualitet framställs det dels som ett ideal, dels som något icke-genuint. Användandet av den bisexuella identiteten kritiseras för att vara ytligt, som en politisk korrekthet utan täckning

³² Egentligen bisexuella relationer som inte är samkönade, d v s relationer mellan män och kvinnor.

i praktik och känslor.³³ Lesbisk identitet beskrivs som ett genuint och relevant svar på ett heteronormativt och patriarkalt förtryck, samtidigt som homosexualitet framställs som begränsat och exkluderande eftersom det utesluter halva mänskligheten. Heterosexualitet som identitet framställs dock inte som ambivalent på samma *begreppsliga* sätt på den kollektiva nivån. Det kan bero på att man inte idealiserar heterosexualitet på motsvarande sätt som man kan idealisera bisexualitet och lesbiskhet, d v s i medvetna uttalanden och på ”policy-nivå”. Heterosexualitet idealiseras implicit genom att det är den dominerande identifikationen (och praktiken). Den beskrivs ofta som traditionell och normativ, vilket i sig inte står i motsättning till att det är den dominerande identifikationen, snarare tvärtom. I den kontext det handlar om betraktas dock normativitet och tradition som något problematiskt, vilket kan ge upphov till ambivalens. Det är när det kommer till heterosexuell praktik som de huvudsakliga ambivalenserna kring heterosexualitet uppstår, vilket jag har försökt visa i detta paper. Det är viktigt att påpeka att de uppfattningar/utsagor som jag här skissat upp är positionsbestämda. Det som sägs, sägs utifrån specifika positioner.

4 Avslutande kommentarer

Jag menar att man kan betrakta den politiska kulturen i denna rörelse som en motdiskurs till den dominerande heteronormativa diskursen. Denna motdiskurs producerar ambivalenser runt t ex kärleksrelationer, sexuella praktiker och köns- och sexualitetsidentifikationer. Vad beträffar sexuell identifikation är det som sagt en vanlig förståelse i intervjuerna att bisexualitet, i den här politiska kulturen, betraktas som något gott och korrekt, nästan som ett ideal. Det kan förstås som en eftersträvansvärd kollektiv identitet, samtidigt som många inte har känslor av attraktion och kärlek till någon av samma eller motsatt kön, d v s de känner sig inte bisexuella. Detta ger upphov till ambivalens. Den ideala bisexualiteten fungerar dessutom som en motbild till den normativa heterosexualiteten; en annan möjlig identifikation, ett ifrågasättande av heterosexualiteten.

Att individer kan röra sig och befinna sig i olika subjektspositioner, olika kollektiva identiteter, samtidigt, vad vi kallar multipla subjektspositioner, innebär att även en som primärt identifierar sig som heterosexuell kan identifiera sig som bisexuell samt att en och samma person kan agera ut olika sidor av sin heterosexualitet. Jag dristar mig till att påstå att ett utforskande av något från en annorlunda subjektsposition kan leda till att

³³ Några av de kvinnor jag intervjuat som identifierar sig som bisexuella framför samma kritik. De menar att många i rörelsen säger att de är bisexuella och är det i teorin, men när det kommer till praktiken lever de heterosexuellt. Detta betraktas som kränkande, ytligt, icke-genuint etc.

identifikationer, praktiker och emotioner kan förändras i den enskilde individens liv, vilket på sikt kan förändra strukturer/diskurser.

Jämfört med den politiska rörelsen på 1960- och -70-talet menar jag att en sak som skiljer dem från varandra är att dagens politiska kultur är influerad av queerteori – och naturligtvis av det posttraditionella (senmoderna) över huvud taget, med ökad grad av individualisering som central komponent. Centralt här är utmaningen av dikotoma kategorier, överskridandet av dem och tendensen att röra sig mer fritt i och ur dem, runt och bortom dem. Givetvis problematiserades och utmanades kategorier redan på 1960- och -70-talen, i bl a forskning, litteratur och praktiker, men som jag ser det präglades den rörelsen generellt sett mer av identitetspolitik än av upplösandet av identiteter. Tendensen att överskrida kategorier kan återfinnas överallt i samhället, men ur mitt perspektiv är den mycket starkare och mer utarbetad i den politiska rörelsen som jag studerar.

Jag har fått många värdefulla kommentarer på den här texten som jag inte hunnit beakta ännu, men som kommer att arbetas in i den färdiga texten/avhandlingen. En stor del av analysen av materialet återstår. Detta är som sagt ett paper under arbete.

Litteraturlista

- Beck, Ulrich (1998) *Democracy without Enemies*. Cambridge UK, Malden MA: Polity Press
- Bertilsson, Hanna (2003) "Att fetischera det 'normala'. Biseksualitet utifrån några unga mäns berättelser", i Johansson, Thomas och Lalander, Philip (red.), *Sexualitetens omvandlingar. Politisk lesbiskhet, unga kristna och machokulturer*. Göteborg: Daidalos
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London, New York: Routledge
- Eadie, Jo (1999) "Extracts from Activating Bisexuality: Towards a Bi/Sexual Politics", i Storr, Merl (ed.), *Bisexuality: a critical reader*. London, New York: Routledge
- Firestein, Beth A. (1996) "Bisexuality as Paradigm Shift. Transforming Our Disciplines", i Firestein, Beth A. (ed.), *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- Jackson, Stevi (1995) *Gender and Heterosexuality: A Materialist Feminist Analysis*, i *(Hetero)sexual Politics*, M. Maynard och J. Purvis (red). London: Taylor & Francis.
- Liljeström, Marianne (1990) "Institutionaliserad heterosexualitet och undersökning av könssystem", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr 4, s. 18-24
- Liljeström, Marianne (1994) "Om den heterorelaterade verkligheten och kvinnors liv", i Jonásdóttir, Anna G. och Björk, Gunnela (red), *Teorier om patriarkatet - betydelse, begränsningar och utvecklingslinjer*. Örebro: Kvinnovetenskapligt Forum Högskolan
- Liljeström, Marianne (1995) *Emanciperade till underordning - det sovjetiska könssystemets uppkomst och diskursiva produktion*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Liljeström, Marianne (1998) "Bortom kön? Om makt och sexualitet", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr 1, s. 23-32
- Rich, Adrienne (1996) *Obligatorisk heterosexualitet och lesbisk existens*. Stockholm: Matrixx
- Rosenberg, Tiina (2002) *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas
- Stein, Arlene och Ken Plummer (1996) "'I Can't Even Think Straight': 'Queer' Theory and the Missing Sexual Revolution in Sociology", i Seidman, Steven (ed), *Queer Theory/Sociology*. Cambridge, MA, Oxford, UK: Blackwell Publishers Inc/Ltd.
- Thörn, Håkan (1997) *Modernitet, sociologi och sociala rörelser*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet
- Thörn, Håkan (2002) *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas

Wittig, Monique (1992) *The Straight Mind*, i *The Straight Mind and Other Essays*.
Hertfordshire: